

Antecknat

Manifest mot "etnologi", "sociologi" och "vetenskap"

Ibland händer det på seminarier, ibland på konferenser. Under den frågestund som följer på ett föredrag reser sig plötsligt en missnöjd åhörare ur publiken som inte låtit sig övertygas av argumentationen. Efter att ha kliat sig en stund i det grånade skägget invänder denne tvärtom med största övertygelse: "Det är inte etnologi!" Ibland förekommer samma anklagelse i mer behärskad form med spelad ödmjukhet, "Är det där verkligen etnologi?", medan dramatiken emellanåt i stället stegras. Den sanningsälskande vedersakaren tror sig då ha genomskådat ett bedrägeri från föredragshållarens sida och grips därför av raseri. Illröd i ansiktet slår han näven i bordet och avkunnar med fradga i mungiporna: "Det är inte vetenskap!"

Liknande brottsrubriceringar förekommer förmodligen emellanåt inom de flesta universitetsdiscipliner. Utmärkande är dock att de alla, fränsett möjligen "ovetenskaplighet", undantagslöst figurerar inom ramarna för enskilda läroämnen. I tvärvetenskapliga sammanhang skulle ingen drömma om att fälla anklagelser för bristande "etnologiskhet", "socio-

logiskhet" eller "filosofiskhet". Just sociologin är här av särskilt intresse eftersom "sociologiskhet" är en tävlingsform som försiggår med en intensitet och ett allvar som sällan skådas inom granndisciplinerna. Sociologins och etnologins självbilder är emellertid radikalt olika konstruerade och kan därför tjäna som belysande kontrastiva exempel på vad som egentligen sker när forskningsdebatter spårar ur och övergår i fundamentalism. Min övergripande ambition är att dra ett löjets skimmer över alla föreställningar om beundransvärda företeelser som "etnologiskhet", "sociologiskhet" och "vetenskap" och i stället uppmuntra till ett hånfullt bemötande av sådana fiktiva rättessnören.

Det underliggande syftet med alla anklagelser för bristande "etnologiskhet" eller "sociologiskhet" är naturligtvis att undergräva debattmotståndarens legitimitet. "Oetnologiska" etnologer och "osociologiska" sociologer är enligt detta synsätt inga äkta eller sanna apostlar i sina discipliners tjänst och saknar därför existensberättigande. Åklagarens outtalade förhoppning med ett

sådant påhopp är att anklagelsens grunder inte skall utsättas för närmare granskning så att den åtalades förvirring skall försätta honom eller henne i en försvarslös position. Här skall vi emellertid sätta frågetecken efter just dessa paragrafer. Vad i all världen är egentligen "etnologi" respektive "sociologi"?

Sociologins självbild är konstruerad kring dess "ursprung", som i grund och botten är identiskt med alla ursprungs-koncept. Före "ursprunget" fanns intet, därefter har grundritningen förelegat fix och färdig för eftervärlden. Alla "ursprung" representerar något rent, oförstört, obefläckat och icke-perverterat. De utgör moraliska mönster, förebilder att slå vakt om och detta särskilt i tider av upplösning. "Ursprunget" saknar därtill aktningvärda alternativ. Alla andra vägar innebär degeneration. "Ursprunget" lägger därför ett tungt ansvar på de efterkommandes axlar. Dessa adepter ingår i en historisk plan och måste till varje pris vidmakthålla kontinuiteten från begynnelsen för att på så sätt säkra "ursprungets" fortlevnad i arvets skepnad. Sociologens identitet är därför arvingens.

Sociologins "ursprung" utgörs av "klassikerna". Durkheim, Weber, Simmel och Marx är dessa förpliktigande förfäder vars kvarlevor måste förvaltas, även om den sistnämndes anseende numera är på dekis. När någons "sociologiskhet" betvivlas försätts denne alltså i en legitimitetskris. En sådan anklagelseakt brukar vanligen förpassa den åtalade sociologen till en sinnesstämning där han eller hon inte förmår se något som helst värde i vare sig forskning eller forskare som inte är strängt "sociologiska" till sin natur. När den åtalades identitet på detta sätt är under attack finns bara ett sätt att återupprätta sitt anseende, nämligen att göra egna anspråk på "sociologiskheten". Detta sker genom att restaurera den ifrågasatta kontinuiteten i förhållande till "ursprunget". Sociologens försvar går då ut på att framställa sig som "durkheimian", "weberian" eller "simmelian", det vill säga som den verkligt lojale arvtagaren som vet att fullfölja sin historiska plikt.

Redan på grundutbildningen inskolas alla sociologistudenter i föreställningen att ingen egentlig "sociologi" är möjlig att bedriva som inte speglar arvingens roll. All "sociologi" är "weberiansk", "durkheimiansk", "simmeliansk" eller "marxistisk", även om den sistnämnda kategorins legitimerande potential alltså nyligen försvagats. Ofta formuleras denna sociologiska självförståelse i form av de tre ekvationerna "systemperspektivet" = Durkheim, "aktörsperspekti-

vet" = Weber samt "det postmoderna" = Simmel. Eftersom ingen "sociologi" kan existera bortom denna förståelsehorisont är det ingalunda bara konservativ eller förlegad forskning som kan rättfärdigas i enlighet med dessa principer. Även nydanande ambitioner som bryter med "klassikernas" etablerade representationer legitimerar sig på samma sätt. Därmed tenderar också subversiva krafter att sky kätteriet och i stället basera kontinuiteten bakåt antingen på Simmel eller på spekulationer om hur Weber eller Durkheim hade agerat om de stått inför det post- eller senmoderna samhällets frågor och problem, det vill säga på omtolkningar av hur dessa "egentligen" eller "i själva verket" tyckte att forskning borde bedrivas.¹ Att bryta mot "klassikerna" låter sig därför endast göras med dessas samtycke. Bland sociologer råder med andra ord stor enighet, inte om hur forskningen bör bedrivas men väl om hur den skall rättfärdigas.

Inom etnologiämnet råder stor förvirring i dessa frågor. Ingen kan ge en trovärdig definition av vad "etnologi" kan tänkas vara trots att just denna fråga ofta är föremål för diskussioner och temadagar. När etnologen utfrågas av svärföräldrar eller andra intresserade om vad "etnologi" egentligen är hamnar han eller hon alltid i svårigheter. Dessa bryderier är i hög grad ett resultat av den etnologiska bristen på ursprungsmyt. På 1970-talet klipptes navelsträngen till det förflutna av och sedan dess vet

ingen vad "etnologi" är. Ändå hörs ibland anklagande röster, upprörda över (yngre) kollegers bristande "etnologiskhet". Sådana förebråelser, dess bättre inte alltför vanliga, härstammar i princip enbart från företrädare för forskningsinriktningar vars tidigare dominerande position kommit att ifrågasättas. Föreställningar om "etnologiskhet" tenderar därför att sammanfalla med konserverande strategier. Dominerande forskningsgrenar behöver aldrig på allvar legitimera sig närmare, vare sig i termer av "etnologi" eller "vetenskap".

Etnologiska nydanare har därför aldrig kunnat betrakta sig som brickor i en historisk plan. Inga "klassiker" står att finna och därmed heller ingen Helig Skrift att vara lojal mot. Alla uppror mot konventionerna har skett som en *divergens* i förhållande till traditionen, som promiskuösa snedsprång i grannämnenas vällustiga famntag. Härmed skiljer sig den etnologiska subversionen markant från den sociologiska, som ju äger rum på förfädernas begäran och som därför uppfattas som en form av *konvergens*, som ett återknytande av de historiska banden eller som en återkomst till "ursprungets" naturtillstånd enligt devisen "borta bra, men hemma bäst". I och för sig delar sociologer i praktiken ofta den etnologiska lösaktigheten gentemot andra discipliner, men denna trolöshet har aldrig haft någon effekt på den sociologiska självuppfattningen. Sociologer har ett possessivt förhållande till grannkretsarna och betraktar

alla forskare av relevans för den egna verksamheten som "sociologer". Därför figurerar ofta också Foucault, Kuhn, Raymond Williams och Mary Douglas i lärobokssvaren på frågor som "Vad är sociologi?" Alla tillhör de ju den skara som annekterats och adlats som "sociologer".

Den etnologiska promiskuiteten kan ibland väcka en vag oro för bristande sedesamhet även bland etnologer med intresse för nydaning. Vid lundainstitutionen diskuteras därför ofta nya tänkare och teorier utifrån frågan "Hur skall vi etnologer nu ställa oss till det här?" När det kommer till kritan är motståndsviljan emellertid alltid svag. Den etnologiska forskningsfronten har ständigt svårt att säga nej i frestelsens ögonblick och är, till skillnad från den sociologiska som ju betraktar all intellektuell *sex appeal* som ett utslag av "sociologi", alltid medveten om sina polygama böjelser.

Det är denna tygellösa läggning som kommer "etnologins" förkämpe att se en brist på "etnologiskhet" i den aktuella forskningspraktiken. När "etnologen" inte känner igen sig i den etnologiska debatten börjar han eller hon därför ropa efter mer "etnologi". Så reagerade en gång "den gamla etnologin". Liknande tendenser kan i dag emellanåt skådas i "åttio-talsetnologins" reaktion på tendenser i nutiden. Inom båda kategorierna finns företrädare som gärna vill nagla fast forskningsfronten genom att sätta den under förvaltning. När man i detta syfte skapar osten-

siva ämnesdefinitioner, det vill säga definitioner frikopplade från den forskningspraktik man utger sig för att beteckna, mister dessa termer i praktiken sitt deskriptiva betydelseinnehåll till förmån för en normativ innebörd (som i denna artikel konsekvent utmärks med citationstecken). "Etnologi", "sociologi" och "vetenskap" blir inte längre beteckningar på de aktiviteter som äger rum i vetenskapssamhället, utan på vad som *borde* försiggå där. "Etnologi" blir till en verksamhet som etnologer tyvärr inte längre ägnar sig åt, medan termen "sociologi" ofta tenderar att spela en liknande roll inom sociologin. Eftersom denna normativa definition ofta (och i etnologins fall kanske enbart) fungerar som en konserverande mekanism, som ett sätt att framhålla tidigare dominerande forskningsgrenar eller metoder som de enda försvarbara verksamhetsområdena, reser de normativa ämnesetiketterna i praktiken krav på att forskningen skall låta sig determineras av sina rutiner.

Ibland kan kravet på "etnologi" ersättas av motsvarande yrkanden på "den etnologiska metoden". Det är i och för sig möjligt att tala om den etnologiska metoden i deskriptiv mening, men om man med detta avser samtida etnologi blir saken genast mer komplicerad. Under folklivsarkivens storhetstid förelåg måhända en etnologisk metod, men i dag tror knappast någon att det finns ett specifikt metodförfarande som vare sig förenar alla etnologer eller särskiljer dem

från kollegerna inom grann-disciplinerna. I praktiken uttalas termen därför i regel omgiven av citationstecken och betecknar allt som oftast antingen deltagarobservation, intervjuande eller både-och, beroende på den talandes egna metodpreferenser. Att efterlysa ett homogeniserat metodbruk, att kräva ett särskilt påbudet förfarande, inte för att detta är det lämpligaste sättet att vinna insikter i det specifika studieobjekt eller de frågeställningar man har för ögonen utan för att det är "etnologiskt", är det samma som att resa krav på normer som reglerar forskningspraktiken på bekostnad av forskarens reflexivitet.

Strävan efter att installera normer, som "etnologi", "den etnologiska metoden" eller "vetenskap", för att reglera forskningen vilar på ett särskilt historiefilosofiskt postulat, nämligen att frågan om hur forskning bör bedrivas en gång för alla nått sin slutgiltiga lösning. Denna trosuppfattning är nödvändig för att legitimera lagstiftning i ärendet. Men eftersom "etnologins" förkämpe ju inte längre känner igen sig i den etnologiska debatten plågas han eller hon emellertid av ambivalens. Denna sanna "etnolog" slits ständigt mellan övertygelsen att ämnets slutkapitel just nu håller på att författas och en värkande förtvivlan över att så kanske ändå inte är fallet. För den som tvärtom inte finner någon tilltro till teleologiska historieuppfattningar, utan i stället lever i den fasta övertygelsen att forskningen ovillkorligen kommer

att förändras även i framtiden utan något specifikt mål i sikte och att ingen därför är predestinerad att fullborda historien, framstår alla tankar på konventioner, förvandlade till normativa rättesnören som "etnologi", "sociologi" och "vetenskap", som både meningslösa och obegripliga. Utifrån detta synsätt måste alla tillvägagångssätt i stället rättfärdigas utifrån sin ändamålsenlighet i förhållande till det aktuella studieobjektet eller de specifika frågor forskaren önskar ställa.

Denna ändamålsenlighet tenderar i regel att prioriteras i tvärvetenskapliga eller tvärdisciplinära sammanhang, där alla deltagare är på det klara med att det inte föreligger några gemensamma föreställningar om forskningens uppgift som producent av vare sig "etnologi" eller "sociologi" och där frågan

om vad "vetenskap" är inte kan besvaras i korus. Sådana sammankomster brukar också utgå från att möjligheterna till kunskapsutveckling inte är uttömda och att åsiktspluralitet är något fruktbart snarare än ett sorgligt faktum i behov av åtgärd. När någon emellanåt under inomdisciplinära symposier bryter mot dessa värderingar, med debattinlägg som "Det är inte etnologi!", bör man akta sig för att bekräfta antagonis- tens föreställningar med ett obetänksamt "Jo, det är det visst!" Ifrågasättanden av ens "etnologiskhet" eller "sociologiskhet" är modulerade efter samma mönster som spörsmål av typen "Har du slutat slå din fru?" De kan inte besvaras utan att riktigheten i frågans premisser samtidigt bedyras. Att, som jag inledningsvis rekommenderade, i stället bemöta sådana anklagelser med ondskefulla

sarkasmer och illvilliga hänflabb innebär emellertid att rasera den allmänna grund av *common sense* som utgör betingelsen för sådana pseudodebatter. För den som inte är hemfallen åt intellektuell galenskap föreligger här inget problem att diskutera.

Fredrik Schoug

Not

¹ Eftersom den moderna sociologin tillhör mina favoritfält anser jag naturligtvis inte att en sådan forskning därför är "dålig". För en diskussion vars poänger och förtjänster jag inte bestrider men som ändå reproducerar den sociologiska ämnesidentitetens mytologi, se Anders Ramsays artikel "Individualiserad ojämlikhet — om Ulrich Becks individualiserings- och dess relevans för ungdomsforskningen" i Miegel, Fredrik och Johansson, Thomas (red.) — *Mardrömmar och önskedrömmar. Om ungdom och ungdomlighet i nittiotalets Sverige*, s. 40—58, Stockholm/Stehag: Symposion 1994.